پێشەکی وەرگێڕ

ئەوەی ڕاستی بێ دەمێك بوو ئاواتە خوازی ئەوە بووم کە بتوانم سەربوردە و بەسەرهاتی هەندێ لە پیاوانی هەڵکەوتە و سیاسەتمەداری لێهاتووی میللەتەکەمان بنووسم کە زوربەی زۆریان فەرامۆش کراون و هەقی خۆیان وەك پێویست نەدراوەتێ، بێ نازو بێ نەوازشت لە ئارامگەی سەرمەدی خامۆشاندا سەریان ناوەتەوە، هەمیشە شیعرە بەهادارەکەی شاعیری مەزنی کورد حاجی قادر لە مێشکما دەزرنگێتەوە کە دەڵێ:

کتێب و دەفتەر و تەئریخ و کاغەز
بەکوردی گەر بنوسرایە زوبانی
مەلا و شێخ و میر و پادشامان
هەتا مەحشەر دەما ناونیشانی

تا لەم دووایەدا خۆشبەختانە ئەو دەرفەت و هەلەم بۆ ڕەخسا تاسەو ئارەزوو نیازی پڕجۆشی هێنامە دی. ئەویش بەهۆی ئەم کتێبەی بە ناونیشانی "اعلام الکرد" دانەری "میر بەسرییە" کەوتە دەستم کەوا لە (لەندەن) بە زمانی عەرەبی ساڵی ١٩٩١ بە چاپ گەیەندراوە، ئیتر لەوساوە واتە لە ساڵی ١٩٩٢ بەسەر گەرمی‌یەوە کەوتمە کاری وەرگێڕانی بۆ زمانی شیرینی نەتەوەکەمان، دەبێ ئەوەش بە خوێنەری خۆشەویستمان ڕابگەیەنم کە دانەری ئەم کتێبە پیاوێکی بیانییە، نەلە ڕەگەز و نە لە ئاینا فڕی بەسەر کوردەوە نیە، کەچی ئەم نوسەرە مەردە ئەرك و ڕەنج و شەونخونی و ماندوبونێکی یەکجار زۆری کێشاوە کە شایستەی ڕێزو تەقدیری هەموو کوردێك بێ. دەتوانم بڵێم کەسی تر لە ئێمە لەبەر هەر هۆیەك بوبێت ئەم کارە پیرۆزەی بەم

شیوه فراوانییه نەکردووه کە ئەرکی سەرشانی خۆمان بوو، میرو سەردارو پاشاو ڕۆڵەی بەهرەوەرو خێرخوازی میللەتەکەمان زیندوو بکەینەوە، کارو ڕەفتارو هەڵویستی جوامیرانەی نەتەوایەتیو کۆمەلایەتی و مرۆڤایەتی و بەخشندەییان بەرچاو بخەین، هەریەکەش بە پیی بارو دۆخ و سەردەمی خۆیان مامەڵەیان لەگەلا بکرێ نەك بە تاوو تەرازوو پیوانەی ئەمرۆی بیرورای سیاسی و چینایەتیو چەپ ڕەوی سەیر بکرین، ئەوەی زیاتر جیی داخ و پەرۆشییە ئیمە نەك کەم تەرخەمیمان لەوەدایە کە یادیان ناکەینەوە و ریزمان لێ نەناون و پەیکەرمان بۆ نەتاشیون، یا لە سوچیکی لاپەرەی میژووا شوینیکمان پێ ڕەوا نەدیتوون. بەلکو بە پیچەوانەی ئەوەوە نەمانهیشتووە لە گۆریشدا بحەسینەوە، ناوونا تۆرەو تۆمەتی دەرەبەگ، یا کۆنەپەرست و سەربە داروەدەستەی ئیمپریالیزیشمان خستۆتە پالیان. بیگومان ئەمەش بۆتە هۆی ئەوەی کە دوژمنانی کورد ئەم هەلە بۆ سودی خۆیان بقۆزنەوە. دەبینین بە دریژایی ڕۆژگاری میژوو چەندین زانای ناودار و پیاوی هۆشمەند و سیاسەت مەدارو سەرداری بەتوانامان لێ پەیدا بووبێ ئەوا یەکسەر ڕەگەزنامەی خۆیان داوەتێ و لە کوردیان بیبەری کردووە، جا تۆش هەر هاوار بکەو بلێ: کورینە، عالەمینە، ئەوە ڕاست نییە کاریکی ناپاکیە لەگەڵ حەقیقەت و میژوودا، داخۆ چەندی بە چەند؟ئیمەیەکی بێ تەخت و بەخت چۆنمان بۆ دەسەلمینن!؟..

نرخ و بایەخی ئەم کتیبە زیاتر لەوەدایە کە دانەرەکەی کورد نیەو بەزمانی عەرەبی دایناوە. لەتەك ئەوەشا دانەرەکەی پیاویکی بیر ڕووناك و نووسەر و شاعیرو ئەدیبیکی ناودارە، شوینیکی تایبەتی گران بەها و سەنگینی لەناو جیهانی ئەدەب و ڕۆشنبیرییا هەیە و بەگیانی بیلایەنی و هەستی پر خۆشەویستی مرۆڤایەتی بۆمان بۆتە پاریزەرو شاهیدیکی سەر ڕاست، توانیویەتی بەهۆی دۆستایەتی و هەلسوکەوتی لەگەڵ کوردی ڕۆشنبیرو شارەزاو پایەبەرز زانیارییەکی ووردو فراوان دەربارەی بەسەرهاتەکانی کوردستان و پیاوانی ناودارو ناسراو بەدەست بینی، سەرەرای ئەوەش پشتی بە چەند سەرچاوەی باوەر پیکراوی میژوویی بەستووە، لەگەڵ ئەوەشا مانای وانییە کە کورد لەو مرۆڤانەی ناویان لەم

کتێبەدا هاتووە زیاتری لێ هەڵنەکەوتووە، بەڵکو وەکو کورد گوتەنی (ئەوە مستێکە نمونەی خەرواریکە) دەتوانم بڵێم ئەم کتێبە سەرچاوەیەکی بەهادارە بۆ ئێمەی کوردو بە شێوەیەکی تێکڕایش بۆ هەموو توێژەرەوەو مێژوو نوسانی تایبەتمەند. لە وەرگێڕانیشدا هەوڵی ئەوەم داوە دەستکاری لە چۆنێتی و شێوازی نوسین و رستەو ماناکانیدا نەکەم مەگەر بە گوێرەی پێویست، کوردو کۆشی ئەوەشم بووە کە بتوانم وێنەی هەر یەکێك لەم زاتانەی ناویان هاتووە بڵاو بکەمەوە، بۆ ئەم مەبەستەش پەیوەندیم بە زۆر برادەرو دۆست و ناسیاوان و خزم و کەسو کاریانەوە کردووە، بەهەر حاڵ کۆمەڵە وێنەیەکم بە هۆی چەند برایەکەوە دەست گیر بوو کە شایستەی سوپاسن ئەگەر چی ژمارەیان لە ئاستی خواست و قەوارەی کتێبەکەدا نەبوو. ئیتر تکام وایە لە کەم و کورییمان ببورن، هیوادارم ئەم کتێبەش بەشداربوونێك بێ لە خزمەتی مێژوو و ئەدەبی گەلەکەمان، هەزار سڵاویش بۆ گیانی پاکی ئەو مرۆڤانە بێ کە بۆ خێرو خۆشی و سەرفرازی نەوەی کوردی ستەم دیدەمان تێکۆشاون.

عەبدول خالق عەلائەدین

هەولێر

١٩٩٤

میر بەسری　　　　　　عەبدول خالق عەلائەدین

کورتەیەك لە ژیانی دانەر

میر بەسری سالّی ١٩١١ لە بەغدا هاتۆتە جیهان ،خوێندنی سەرەتایی‌و ناوەندی و دواناوەندی لەویٚ تەواودەکات، پاشان لە جامیعەی فەرەنسا دەخوێنیٚ لە ئابووری‌و ئادابی جیهانی پسپۆڕ و تایبەتمەند دەبیٚ،گەلیٚ فەرمانی گرنگ و بایەخداری جیا جیای بینیوە، سکرتێری وەزارەتی دەرەوەی عێراق و لەهەمان وەزارەتدا بریکاری بەڕێوەبەرایەتی تەشریفاتییەکەش بووە، بەڕێوەبەری ژووری بازرگانی بەغداو سەرەك دەرهێنەری گۆڤارەکەی بووە، بەڕێوەبەری گشتی (جمعیة التمور العراقیة) بووە، بەنوێنەری عێراق لە کۆنگرەو پێشانگاکانی جیاجیا لە: پاریس و نیویۆرك، کەمبرج ومیونخ بەشداربووە، سەرپەرشتی دەرچوونی شەش کتێبی کردووە کە بە زمانی ئینگلیزی لەسەر ئابووری و باج و خەراج و کار لە : عێراق، لیبیا، عومان، مەملەکەتی عەرەبی سعودی و میرنشینەکانی عەرەبی نوسراون، هەروەها هەڵبژێردراوە بە ئەندامی کۆمەلەی ئاسیەوی مەلەکی لە لەندەن، جگە لەوەش ئەندامی (نادی القلم العراقی) بوە (جمعیة القلم الدولیة) لە لەندەن، سەرۆکی تایفەی موسەویەکان بووە لە عیراق و پاشان لە سالی ١٩٧٤ رووده‌کاتە لەندەن. هەرچەندە تەمەنیکی زۆری هەیە، بەلام هەر بەردەوامە لەنوسین و کتیب دانان و بەرهەمی ئەدەبی. دانەر، ئەدیب و نووسەریکی بەهرەوەرو بەتوانایە جگە لە دیوانی شیعر چەندەها کتیبی ئەدەبی و زانستی و میژوویی بەهاداری بەزمانی عەرەبی و ئینگلیزی و فەرەنسی داناوە[1].

---

(١)ئیوارەی رۆژی دووشەممەی ١٢-١٠-١٩٩٨ لەگەڵ دوو خزمی تر چوومە سەردانی میر بەسری، بەرووخۆشی لەگەڵ هاوسەرەکەی بەپیرمانەوە هاتن، گەلی وتوویژی هەمەچەشنەی ئەدەبی و کۆمەلایەتی و میژوویی هاتە ژیر باس، تا بلیٚی پیاویکی بیر رووناك و شارەزا بە بارودۆخی رابردووی رووداوی سیاسی سەردەمی پاشایەتی و دۆستایەتی و هەلسوکەوتی لەگەڵ کاربەدەست و ناودارانی ئەوسا بەتایبەتی هی کورد هەبووە.

پێشەکی دانەر

ڕەنگە کەم نەتەوەی زیندووی وەك گەلی کورد هەبێ کەلەم چاخ وسەردەمە نوێیەدا بۆی نەڕەخسا بێ بە ئاوات و ئامانجی خۆی بگات، ئەم میللەتە گەلێ سەرۆك و سەردارو سەرکردە و ئەدیب وشاعیری بەرزی لێ پاشەکەوت بووە، لەسەر مێژوو و بیری مرۆڤایەتی دا کاریگەر بوون، گەلێ شۆڕش و ڕاپەڕین و بزووتنەوەی ڕزگاری خوازی لە ولاتە جیاکانی لێی نیشتەجێ بوون بەرپا کردووە، جارەهاش دووچاری داپڵۆسین و چەوساندنەوە و دەردەسەری بوون.

زۆر خۆم بە بەختەوەر دەزانم کە ئەم کتێبە سادەیەم پێشکەشی ئەم نەتەوەیە و ڕۆڵەو مرۆڤەکانی بکەم، کەوا بە خۆشەویستی و دۆستایەتییان لە بەغدا و لەندەن شاد بووم، لە پێش هەموویانەوە ئاشنای سەروەرم خوالێخۆش بوو"تۆفیق وەهبی بەگ " و وەزیری مەردی کوژراو"سەعید قەزاز"...

میر بەسری

لەندەن ١٩٩١

چاو پیاخشاندنێك لەسەر گەلی كورد

نەتەوەی كورد لەناوچەكانی توركیا و ئێران وعێراقدا[1] بڵاوبوونەتەوە و هەندێ ئیماراتیان لە باكوری عێراق دا دامەزراندووە، لەوانە ئیماراتی سۆرانیەكان كە لە ناویاندا محەمەدی پاشای ڕەواندوزی ناسراو بە "میری كۆرە" ناوبانگی دەركردبوو،حكومەتی عوسمانی لە ساڵی (١٨٣٦)دا ئیماراتەكەی لەناوبرد، لە هەمان ساڵدا توركەكان ئیمارەتی بادینانیشیان نەهێشت، بەڵام گرنگترین ئیمارەتەكانی كورد ئیمارەتی بنەماڵەی بابان بوو لە سلێمانی كە ١٨٠ ساڵ زیاتری خایاند، لەسەرەتاوە بەشێوەی ئایینی سەری هەڵداوە، دامەزرێنەرەكەی باباسلێمان كوڕی فەقێ ئەحمەد باپیرە گەورەی بنەماڵەی بابان بوو، كە لە ساڵی (١٦٧٥) كۆچی دوایی كردووە.

كوڕ و نەوەكانی لە خانەوادەی بابان جێگایان گرتۆتەوە و فەرمانڕەوایی سلێمانی یان كردووە... ناودار ترینیان خالید پاشا(١٧٣٢_١٧٤٢ ن)، عەبدولڕەحمان پاشا (١٧٨٩_١٨١٣ ن) و مەحمود پاشا (١٨١٣_١٨٣٤ن) بوو كەوا موقیمی بەریتانی لە بەغداوە چۆتە سەردانی و لە یاداشتی گەشتەكەیدا باسی كردووە.

دووا میری بابان ئەحمەدپاشا بوو (١٨٣٨_١٨٤٧ ن) توركەكان فەرمانڕەواكەیان لە ساڵی ١٨٤٧ نەهێشت و ڕەوانەی ئاستانەیان كرد و عەبدڵڵا پاشای برایان لە شوێن دانا، پاشان ئەویشیان لە ساڵی(١٨٥١ن) لابرد و فەرمانبەرێكی توركیان لە جێگا دانا.

دوای ئەمە پیاوانی بنەماڵەی بابان پلەو پایەی بەرزیان لە حكومەتی توركی و پاشان لە حكومەتی عێراقی پێ دراوە.

گەلی جار خێڵ و هۆزەکانی کورد لە حکومەتی تورکی هەلگەراونەتەوە، بەتایبەتی عەشیرەتەکانی (میللیيە) لە سوریا بە سەرۆکایەتی ئیبراهیم پاشای کوری محەمەد(میللی)، لە عیراق یش بارزانیوهۆزی هەمەوەند.

شەریف پاشا سالی١٩١٩ چۆتە کۆنگرەی ئاشتی لە ڤرسای، ویست و داخوازیەکانی گەلی کوردی پیشکەش کردووە. پەیمانی "سیڤەر"سالی ١٩٢٠ بەسترا، مافی کوردی تیدا رەچاوکرا ، بەلام پاش سی سال بە پەیمانی "لۆزان" گۆردراو کوردەکان لە ٥ی شوباتی سالی ١٩٢٥ شۆرشیان لە ناوچەی ئورفەو دیار بەکر بە سەرۆکایەتی شیخ سەعید نەقشبەندی بەرپا کرد(٢)، بزووتنەوەکەیان پەرەی سەند و کوردەکان چەند گوندیکیان سوتاند، هەندێ کۆمەلی کۆنەپەرست لە (ئەنقەرە) کە لە سیاسەتی مستەفا کەمال پاشا (ئەتاتورک)ی عیلمانی قایل نەبوون پشتگیری کوردەکانیان کرد. حکومەتی تورکی بایەخیکی زۆری بە مەسەلەکەدا، یاسایەکی تایبەتی لە ئەنجومەنی نیشتیمانیدا دەرچواند، دەسەلاتیکی بەرفراوانی بۆ لە ناوبردنی شۆرشگیران پیدرا، دادگای سەربەخۆیی دامەزراند، لە نیسانی ١٩٢٥ شۆرشەکەیان دامرکاندەوە، شیخ سەعیدیان گرت و حوکم درا، لە ٢٩ی حوزەیرانی هەمان سالدا لەگەل دوکتۆر فوئاد بەگ و چل و شەش کەسیتر لە سیدارە دران، حکومەتی تورکی بەتوندی و درو چەتوونی کەوتە داپلۆسینیان .. لەگەل ئەوەشا کوردەکان دووبارە لە سالانی ١٩٢٧و١٩٢٨ راپەرین و هەلگەرانەوە .

دوای جەنگی دووەمی جیهانی کۆماری مەهاباد بەسەرۆکایەتی قازی محەمەد راگەیەندرا. نزیکەی یازدە مانگی خایاند، کاتی هیزی سۆڤیەتی کشایەوە حکومەتی ئیرانی کۆمارەکەی لە ناو برد و قازی محەمەدی لە ٣١ی ئازاری ١٩٤٧ لە سیدارەدا، بەلام لە عیراق شۆرشەکانی کورد بە سەرۆکایەتی شیخ مەحمود تینی سەند، پاشان بەسەرکردایەتی شیخ ئەحمەدی بارزانی و مەلا مستەفای برای. دەبی ئەوەش بگوتری: تاکە هەولیك کە بۆ دامەزراندنی دەولەتیکی یەکگرتووی کوردی درابی ئەویش لە سەر ئەنجامی جەنگی یەکەمی جیهانی کاتی بەستنی پەیمانی "سیڤەر" بوو "غوستاف غوترو" لە کتیبەکەیدا لە ژیر ناوی (فەرەنسا لە سوریاو کلیکیا)دا کە

سالی ١٩٢٠ دەرچووە دەڵی: لە ئاکامی تێکشکانی تورکیاوداگیر کردنی ناوچەی کلیکیا و بنکەی ئەتەنە لە لایەن فەرەنسە و ئینگلتەرەوە، تورکەکان کەوتنە جموجۆڵ و هاندانی سەرۆکەکانی کورد لە ناوچەی ماردین و دیاربەکر بۆ داواکاری سەربەخۆبوونی کوردستان، سولەیمان نەزیف کە لە رەگەزی کوردی دیار بەکرە و عەبدوللا جەودەت و هیتر لە پێشەوای ئەو بیروراو داخوازیانە بوون.

شاعیر و ئەدیبانی کورد هەمیشە شانازی بەزمان و نەتەوەکەی خۆیان دەکەن، شێخ رەزای تاڵەبانی هەڵبەستێکی لە ژێر ناوی (خاکی بابان) داناوە باسی شکۆداری بابان و پایتەختەکەیان دەکاودەڵی:

لە بیرم دێ سولەیمانی کە دارلمولکی بابان بوو
نەمەحکومی عەجەم نە سوخرەکێشی ئالی عوسمان بوو
لەبەر قاپی سەرا سەفیان دەبەست شێخ و مەلا و زاهید
مەتافی کەعبە بوو ئەربابی حاجەت گردی سەیوان بوو
لەبەر تابووری عەسکەر رێ نەبوو بۆ مەجلیسی شا؟
سەدای مۆسیقە و نەققارە تا ئەیوانی کەیوان بوو
دریخ بۆ ئەو زەمانە، ئەو دەمە، ئەو عەسرە ئەو رۆژە
کە مەیدانی جریت بازی لە دەوری کانی ئاسکان بوو

پاشان دەڵی:

عەرەب ئینکاری فەزڵی ئێوە ناکەم ئەفزەڵن ئەمما
سەلاحەدین کە دنیای گرت لە زومرەی کوردی بابان بوو

شاعیرانی ئەم دوایەی نەتەوەی کورد پیرەمێرد و فایەق بێکەس و عەبدوڵڵا گۆران ناوبانگیان دەرکرد، پیرەمێرد هەزار پەندی کوردی هۆنیوەتەوە، چیرۆك و داستانەکانی زیندوو کردونەتەوە، بەجوانی وەسفی سروشتی چاو ئەندازی ئەفسوناوی کوردستانی کردووە.

ئەمین زەکی بە تۆمارکردنی میژووی سلیمانی ولاتی کوردی و سەربوردەی پیاوانی خەریك بووە، رایسپاردووە چەند دیرە شیعریّ لەسەر گۆرەکەی نەقش بکری، ئەمەش واتاکەیەتی: "ئەگەر بەچاوی خۆم سەرفرازی و ئازادی گەلەکەم نەدی بزانن رەوان و گیانم تا رۆژی قیامەت لە ژیر باری خەما دەنالینی، گەر حەز بکەن گیانم ئارام و شادمان بیت دەبی لاوانی کورد بینە کۆری خەبات و تیکۆشان". بەلام تۆفیق وەهبی کاری بەرز و پر سوودی میژوویی بۆ کورد بە جیهیناوە، ریزمانی زمانەکەی داناوە، وەسیەتی کردووە تەرمەکەی ببەن لەقەد چیای پیرەمەگرون لە دۆلی جوانرۆ بنیژن بۆ ئەوەی گیان و رەوانە گەراوەکەی بۆ هەوارو نیشتمانی دیرینی ئارامگربی.

مستەفا پاشا یامولکی گوتوویەتی:

ئەترسم بمرم ئەی وەتەن نەبینم بەختیاری تۆ ؟

بنووسن با لەسەر گۆرم وەتەن غەمگین و من غەمگین ؟

ئەحمەد موختاری جاف دەلی:

"لە خەو هەلسن درەنگە میللەتی کورد خەو زەرەرتانە

هەموو تەئریخی عالەم شاهیدی فەزل و هونەرتانە

دەسا تیکۆشن ئەی قەومی نەجیبی بی کەس و مەزلوم

بە کورتی بیبرن ئەو ریگە دوورەی وا لەبەرتانە "

---

(١)جگە لەو شوینانەی کە دانەر باسی کردووە کورد لە روسیاو سوریاو لوبنان وە بەشیوەیەکی کەمتر لە شوینانی تریش هەیە، لەم دواییەشدا بەهۆی باری نالەباری کوردستان ژمارەیەکی زۆری کورد روویکردۆتە ولاتانی ئەوروپاو بە پەناهەندەیی لی نیشتەجی بوون.

(٢)لە٥ی شوباتی ١٩٢٥ شۆرشی شیخ سەعید لە تورکیا بەرپا بوو. (وەرگیر)

دەولەتی

بنەماڵەی بابان

بنج و بناوانی خیزانی بابانەکان نادیارە، فەرمانرەواییان لە بەشیکی گەورەی کوردستانی باکوری عیراقدا کردووە، بە پیی داستان و چیرۆکە لیکجیاکان کە دەیگیرنەوە زۆرترینی بەلای ئەندیشەو خەیالەوە چوون، میژوونوس محەمەد ئەمین زەکی بەگ لە کتیبەکەیدا "میژووی سلیمانی "کە محەمەد جەمیل رۆژ بەیانی وەریگیراوەتە سەر زمانی عەرەبی، ئامارژەی بۆ ئەوە کردووە گوایە :دەولەتی عوسمانی هەندی زەوی و زاری لە ناوچەی پشدەر بۆ فەقێ ئەحمەدی باپیرە گەورەی ئەو خیزانە دابریوە. ئیتر لەوی‌جلەوی فەرمانرەوایی پشدەر و مەرگە و ماوەت و سەردەشتی گرتۆتە دەست ، کاتێ ژیان بەجێ دەهیلیت باباسلیمان (سلیمان بەبە) کوری بووبی یاخود نەوەی لە ١٦٧٠ ز جیگای گرتۆتەوە و توانیویەتی دەسەلاتی خۆی بەر فراوان بکا بۆ ناوچەی کەرکوك و لەگەل (متسرف)ەکەی دلاوەر پاشا جەنگاوەوبەسەریدا زال بووە، سلیمان بەتەواوی خۆی چەسپاند، کاروباری ئیمارەتەکەی ریك خست، توانی بەسەر هیرشەکانی کە لە بەغداوە بۆی هاتووە سەر کەوی، پاشان حکومەتی عوسمانی سالی ١٧٠٠بە سوپایەکی مەزنی بی شومارەوە کە لە هیزی دیار بەکر و حەلەب و بەغدا پیك هاتبوو هەلی کوتایە سەری ، ناچاری خۆ بە دەستەوەدان بووە، ناردوویانەتە ئاستانە ،زۆری پی ناچی_ئیمارەتی سنجق بابان _ ی پی دەبەخشن کە پایتەختەکەی گوندی قەلاچوالانە.. دەشبی سەر بە پاریزگای کەرکوك بووبی... کە سلیمان بەگ سالی ١٧٠٣ کۆچی دوایی دەکات و ولاتەکەی تووشی شلەژان دەبی، حکومەتی عوسمانی جلەوی کاروبارەکەی دەگریتە دەست –متسلم– دەکەن بەکارگیری و دەیخەنە سەر ناوچەی شارەزوور، پاشان یەك لە رۆلەکانی خیزانی بابان، خانە محەمەد پاشا پەیدا دەبی‌و دەتوانیت سالی ١٧٢١ ئیمارەتی بابان بژینیتەوە، شەرو شۆرو کوشتاریکی زۆر لە نیوان والی بەغدا و ئەحمەد پاشا و ئیرانیەکان روو دەدا، سوپای عوسمانی لە ١٧٢٥ دا شاری هەمەدان داگیر دەکات، خانە پاشای لی دەکەن بە والی. بەلام ئیرانیەکان سەرلەنوی سەرکەوتن بەدەست دینن، خانە پاشا دەبیتە والی ئەردەلان، خالید پاشای برای جلەوی کاروباری ئیمارەتی بابان دەگریتە دەست، شەر لە نیوان عوسمانی و فارسەکان

نەپسـایەوە، ئیرانیـەکان سـەلیم پاشـای کـوری بـەکر بـەگ دەکـەن بـە فـەرمانرەوای (قەلاچوالان)، بەلام نـەیتوانی خۆی بەرامبـەر سـوپای والی بـەغدا سلیمان پاشا-ئـەبو لەیلە-رابگری و هەریمی بابان داگیر دەکات، سەلیم پاشا هـەلدی، سولەیمان پاشای کوری خالید پاشا سالی ١٧٥٤ دەکەن بە میر.

سولەیمان پاشای بابان وەك ئەمین زەکی دەلی: پیاویکی خوانـاس و مـەردودلیرو توندو بەزەبرو زەنگ بوو، شوین متمانەی والی بەغداش بووە، ناوچەی کۆیـە و حـەریر و زەندئابادی خستە سەر فەرمانرەواکەی، لەو باج و خەراجەش خۆش دەبێ کە بریار بووبیدریتی، تا بتوانێ کەرەستەی پیویست و چەك و تفاقی سوپای بابانی پـی دابین بکات، فەرمانرەواکەی نزیکەی یازدە سالی خایاند و لـە مـەزنترین میرەکـانی بابـان دەژمیردرێ. سوپاکەی هەردەم بۆ کۆمەکی و یارمەتی والی بەغدا لـە کـاتی پیویسـت و تـەنگاویدا ئامادە بووە، کە والی بـەغدا سـلیمان "ئـەبو لەیلـە" دەمـرێ -١٧٦١- عـەلی پاشا جیگای دەگریتـەوە، ئەم والیە داوای ئەو باج و خەراجەش لـە سلیمان پاشای بابان دەکاتـەوە کە لـە سـالانی رابوردوو لەسـەری کۆبووەتـەوە... دووبـەرەکیش لـەناو ئەندامانی خیزانی بابان روودەدات.

سلیمان پاشا لەرووی حکومەتی بەغدا رادەوەستی، سوپاکەی نشوسـتی دینـیو هانا دەباتە بەر کەریم خانی زەند لـە ئیران، والی بـەغدا سـالی ١٧٦٢ ئـەحمـەد پاشـای برای سلیمان پاشا دەکاتە میری بابان، بۆ سالی ئایندە والی بەغدا سوپایەك بۆ گرتنی عەشیرەتی (کعب) کۆ دەکاتەوە، داواش لە ئەحمەد پاشا دەکا لە تـەکیا بروا، سلیمان پاشا بە دیارنـەبوونی برای لـە ئیمارەتەکەدا بەهـەل دەزانـێ و هەلمـەت دەباتـە سـەر قەلاچوالان و داگیری دەکات، بەلام کە ئەحمەد پاشا لە شـەری (بن کعب) دەگەریتـەوە ئیمارەتەکەی لی دەستینیتەوە، والی بـەغدا عـەلی پاشا لـە سـالی ١٧٦٣ دا دەکـوژری و عومەر پاشا دیتە جیی و دەستبەجی سلیمان پاشا بۆ هـەریمی بابـان دەگەرینیتـەوە : کۆیە، حەریر، هەولیر، ئالتون کۆپری، قەرەحەسەن، زەندئابادو بەدرەو جەسان _ی بۆ دەخاتە سـەر ئیمارەتەکـەی، بـەلام سـلیمان زۆر بـە ئیمارەتەکـەی شـادمان نابـێ، لـە شیرین خەودا لـە مالی خۆیدا دەکوژری، محەمـەد پاشای بـرای لـە ١٧٦٥ دا جیگـای

دەگریتەوە، ئیمارەتی بابان کەوا ١٨٠ سالی خایاند میژوویەکی پڕ لە هەرا و ئاژاوە و پشیوی عەشیرەتگەری و شەرو ناکۆکی نیوان بەغداو ئیرانی دراوسیو ململانیو رکەبەری دریژ خایانی نیوان ئەندامانی خیزانەکە هەمیشە لە هەلکشان و داشکان دا بووە، چوونە سەر کارو فەرمان، لابردن و لیکەوتن، ملکەچی و یاخی بوون؛ زۆر کاریان کردبووە سەر بارودۆخی ئیمارەتەکە. میرەکان سوودیان لە هەل و دەرفەتی بەرەنگار بوونی بەردەوامی عوسمانی و ئیرانی بینیوە، بە هەرحال و باریک هیزیکی سوپایی ئەوتۆبوو کە حسابی بۆ بکری، گەلی جار والی بەغدا داوای کۆمەك و یارمەتی لی کردوون و هانایان هیناوەتە بەریان بۆ تەمبی کردن و داپلۆسینی عەشیرەتە سەر پیچکەر و یاخی بووەکان، یاخود بۆ جەنگی ئیرانی پەنای بردۆتە بەر سوپاکەیان ...

محەمەد پاشا لایەنگری ئیران بوو، دەکەویتە نامە ناردن بۆ شای ئیران، کەریم خانی زەند، عومەری پاشای والی دلی لیدەرەنجی، مەحمود پاشای لە جی دادەنی، ئەویش دەچی ئەحمەد پاشای برای کە لە قەلای سروچیك بەند کرا بوو رزگار دەکات و بۆ ئیمارەتەکەی دەنیریتەوە، پاشان بۆ جاری دووەم محەمەد پاشا دیتەوە سەر حوکم.

حکومەتی عوسمانی سالی ١٧٧٦ بریاری جەنگی لە سەر ئیران راگەیاند، سوپا لە دیاربەکرو ناوچەکانی تر بەرەو بەغدا کشا، بەلام لەم ئانەدا تاوانی فیتنەگەری خرایە پال عومەر پاشاو لیان خست لە دووایشا کوژرا، کەریم خانیان دلنەوا و رازی کرد، فەرمانرەوایی درایە عەبدولا پاشا، لە دووسالی زیاتر نەخایاند، حەسەن پاشای والی کەرکوك بووە جینشین، سالی ١٧٧٧ ئەحمەد پاشا دووای شەری ئیران بۆ دووەم جار دەگەریتەوە سەر ئیمارەتەکەی، ئەمین زەکی بەگ دەلی: والیەکانی عوسمانی لە سوپای ئینکیشاری دلنیا نەبوون و سوپای کۆلمەندی (المملوکی) نوی بوو، ریك و پیك نەبوو، لەبەر ئەوە پیویستیان بە یارمەتی هیزی شارەزوور دەبوو، هەر کە ناچار دەبوون داوای کۆمەکیان لی دەکردن و دەلی: سوپای بابان بایەخی یەکجار زۆری پیدرا بوو، راهیندرا بوو لە سەر بەرزترین شیوازی مەشق و راهینانی

جەنگی، ژێر دەستەی دەسەلاتی بنەماڵەیەکی خانەوادەی فەرمانرەوابوو، چەکدار و پرچەك کراو هەر دەم ئامادەی کۆرو مەیدانی جەنگ بوو، گەلی لە سوپای هاوچەشنی ئەوسای عیراق بەرزتر بوو، پۆشتە و پەرداخ بوو، میر و سەرکردەکانی سوپا جل و بەرگی ئاوریشم و نایابیان لە ناو شار لەبەر دەکرد، کەرەستەو شتومەکی نەخشکراو، رەخت وجبەخانەی زۆر و گران بەها.

ئەمانە هەمووشکۆداری وقەشەنگی دابووە شانشینەکەیان، بەلام سەرەرای ئەم هەموو رووکەشی و تواناوهێزەشیان رووداوی داگیرساوی بەردەوامی ناو خۆیان، هەر جار ناجاری هێنانی هێزی بێگانە بۆ دەست خستنە ناو کاروباری ولاتەکەیان، ئەمە وای لێ کردبوون کە گومان لێ کراوبن، داخۆ سەر بە چ لایەك و ژێر دەسەلاتی کام حکومەت بن، تەنانەت ئەو هێزەشیان بوو بە سەرچاوە و هۆیەکی گەورە بۆ گەف و هەرەشەی سەر حکومەتەکەی خۆشیان.

ئەحمەد پاشا دەمرێ و مەحمود پاشا جێگای‌دەگریتەوە، سلیمان پاشا سالی ١٧٨٠ بە والیەتی بەغدا دادەمەزری، مەحمود پاشا پێنج سەد سواری بە سەرکردایەتی عوسمان بەگی کوری بۆ دەنێری، بەرهەلستکارانی والی لە ناو دەبەن، سولەیمان پاشا کە بە گەورە ناسرا بوو لە مەزنترین والیەکانی مەمالیك بوو، بیست و دوو سال فەرمانرەوایی بەغدای کردووە، ئەم والیە گومان لە مەحمود پاشا دەکاو لە میرایەتی دەخات، ئیمارەتەکە لە سالی ١٧٨٢ بە حەسەن پاشا کوری خالید پاشا دەسپێردری،پاشان زۆری پێ ناچی مەحمود پاشا ئاشت دەکاتەوە ودەیهێنیتەوە سەر تەختی فەرمانرەوایی، لە سالی داهاتوودا دووبارە لای دەباتەوە، ئیبراهیم پاشای کوری ئەحمەد پاشای برازای دەکاتە جێنشینی. ئیبراهیم پاشا ماوەیەك ژیانی لە بەغدا بەسەر بردبوو، لە ژیانی شارستانیەتی و رابواردنەکەی راهاتبوو لای گران بوو لە گوندێکی پەرپوتی وەك قەلاچوالان بژی، سالی ١٧٨٥ هەستا لە تەنیشت دێی مەلکەندی کەوتە خانووبەرە دروست کردن، سەرای حکومەت و مزگەوت و بازارو حەمام و میوانخانەی لێ بنیات نا، ناوی لینا (سلیمانی)[1] لە ریز بادی ناوی سولەیمان پاشای والی بەغدا، لە سالی ١٧٨٧ ئیبراهیم پاشایان لێ خست، عوسمان

پاشایان لە جی دانا، ئەمەشیان بە فەرمانی والی ژەهـری دەرخـوارد درا و مـرد، بـۆ ماوەیـەکی کـەم ئیبراهیم پاشـایان گـەراندەوە ئیمارەتەکـەی، پاشـان لـە ١٧٨٩ لایـان بـردەوە، عـەبدول رەحمـان پاشـای لـەجێ دانـرا، بـۆ جـاری سـێیەم ئیـبراهیم پاشـا گەریندرایەوە سەر تەختی فەرمانرەوایی، هەتا سالی ١٨٠٣ لە موسڵ سەری نایـەوە، بۆ دووەم جار عەبدول رەحمان پاشا هاتەوە سەر کار، والی بەغدا عەلی پاشا؛ داوای کۆمـەك و بەگـەڵ کـەوتنی سـوپاکەی لـێ دەکـات بـۆ مەبەسـتی سـەرکوتکردنی وەهابیـەکان کـە بەسـەر شاری بەسرەیان دا دابوو، سـوپای بابـانی گەیشـتە (احسـا) هەرچەندە سەدان جەنگاوەر و سەربازیان لەبەر گەرما و تینوویتی گیانیان لـە دەست دا، بەلام شـەری شیرانە و کاری دلیرانەیان ئەنجامدا، کاتێ عـەبدول رەحمـان پاشـا دەگەریتـەوە سـەیر دەکا والی بـەغدا لەبـەر هـەندی کاروباری نـا بـەدل کـە هاتۆتـە کـای گـۆراوە و نیـازی خراپـەی هەیـە، بۆیـە ئـەویش لیـی هەلگەرایـەوە و خـۆی بـۆ دەستەوکەری ئامادە کرد.هانای بردەبەر حکومەتی ئیرانی، والی بـەغدا بـە خـۆی و سوپاکەیەوە بەرەو کەرکوك بەری کەوت عەبدول رەحمان پاشاش خۆی لـە دەربەندی بازیان قایم کرد. بەلام کاتی سەیری هیزی سوپای دوژمنی کرد گەرایـەوە سلیمانی، بەلام لـە شـەرەکە شکاو خالید پاشا برای ئیبراهیم پاشـای لـە شـوین دانـا (١٨٠٥) پاشان بۆ جاری سییەم عەبدول رەحمان پاشای گەراندەوە میرنشینیەکەی (١٨٠٦).

لـە سـالی ئایندەدا والی عـەلی پاشا دەکوژری، سلیمان پاشا ناسـراو بـە "بچـوك" دەکری بە والی، عەبدول رەحمان پاشا سەر پیچی دەکاو لیی یاخی دەبی، والی بۆ سەر کوتکردنـی کەوتـەرێ، هەردووسـوپاکە لـە دەربـەندی بازیـان بـەرنگاری یـەکتر دەبـن، عەبدول رەحمان پاشا دەشکێ و بەرەو سنووری ئیران هـەلدی، سلیمان پاشا کوری ئیبراهیم پاشـای لـە ١٨٠٨ کردە میری سلیمانی، زۆری نـەخایاند بـۆ جـاری چـوارەم عەبدول رەحمان پاشا کرایەوە بە میر، عـەبدول رەحمـان پاشا بـەخۆی و سوپاکەیەوە بۆ پشتگیری لی کردنی دەچی.

نیردراوی ئاستانە (حالت ئەفەندی) بۆ لادانی سلیمان پاشای والی کە لاساری لـەناردنی باج و خـەراجی بۆ سولتان کردبوو، شـەر لە نیوان ئـەم و والی لـە دەرەوەی

بەغدا روودەدا، والی لە ریی گەرانەوەیدا بۆ پایتەختەکەی دەکوژری، عەبدول رەحمان پاشا داوای لە حکومەتی ئاستانە کرد کە بیکەن بە والی، خواستەکەی نەهاتە جی بەلکو لە میرایەتیشیان خست.

بۆ جاری دووەم کاروباریان بە خالید پاشای کوری مامیان سپاردەوە، لە (١٨١١) بۆ جاری پینجەم عەبدول رەحمان پاشا گەرایەوە سەر تەختی فەرمانرەوایی، لە (١٨١٢) زۆری نەخایاند لییان خستەوە و خالید پاشایان گەراندەوە، ئیتر عەبدول رەحمان پاشا لە شکری کۆکردەوە و بەرەو بەغدا کشا، لە کفری لەگەل سوپای والی عەبدوللا پاشا بە گژ یەکدا چوون، لە شەرەکەدا تیکدەشکی و بە بیست سواری دەست و پەیوەندی تایبەتی خۆیەوە هەلدی و روودەکاتە ئیران.

بۆ جاری سییەم خالید پاشا فەرمانرەوایی بابان دەگریتەوە دەست، دیسان بۆ جاری شەشەم عەبدول رەحمان پاشا سەبارەت بە هەرەشەی عەلی میرزا جیگری شای ئیران پایەکەی پیدراوە، دوای سالیك مەرگ جیهانی پی بەجی دیلی، ئەمین زەکی بەگ دەلی: بیگومان عەبدول رەحمان پاشا لە گەورە و سەروەرترین میرەکانی بابان بوو چاو نەترس و ئازاو هۆشمەند بیرو ووردبین بوو، هەرچۆنیك بی مەرج و مەزایەی فەرمانرەوایی لی هاتبووە جی، بەلام خیانەتکاری و هەلپەرستی و دوو روویی و خۆ گۆرینی خزمەکانی، تەلەکە بازی والیەکانی بەغدا، نامەردی میرەکانی ئیران، دژایەتی باری هەلکەوتەی جوغرافیای ولاتەکەی، هەراو ئاژاوەکانی کە لە ناوچەکەدا بەرپا دەبوون، ئەمانە هەمووی بونەتە کۆسپی نەهاتنە دی ئاواتەکانی_لەبەر ئەوانەی کە باسمان کرد_ پیاویکی خوناس و ریزگری کاروباری ئایینی و زانا پەروەر بوو، ئەو پەری گیان و هەستی نەتەوە پەرستی تیدا بوو.

نزیکەی بیست و چوار سالی پچرپچر فەرمانرەوایی ئیمارەتی بابانی کردووە، لەبەسەر هات و رووداوە گەورەو بچوکەکانی ئەو ماوەیەدا لە ئەندازە بەدەر بەهرەو توانای بەدەرخستووە، میستەر ریچ دەلی: عەبدول رەحمان بۆ دەربازبوونی لە والیەکانی بەغدا کەوا میرەکانی بابانیان کردبووە داردەستی

خۆیـان چۆنیـان بویسـتبارایان دەپـەراند، لییـان دەخسـتن و دەیانکردنـەوە مـیر و فەرمانرەوا، ئەو هەولی دەدا ئیمارەتەکەی راستەوخۆ ببەستیتەوە بە (بابی عالی) لـە ئاستانە.

میسـتەر ریـج دەلـی: حـالت ئەفـەندی زۆری لەگـەل عـەبدول رەحمـان پاشـا کـرد والیـەتی بـەغدا قبـولْ بکـات. بـەلام نـەی کـرد ووتـی: شـتیکی باشـە ببمـە وەزیریکی پایـە بـەرز بـەلام کـەژ و کیـوی سـەر کەشـی بـەفر گرتـووی نیشـتمانم لام بەرزترو گران بەهاترە.

---

(١)میـژوو نوسـان بـەلای ئـەوەوە چـوون کـە شـاری سـلیمانی بـەناوی (بابـا سـلیمان) باپـیرە گەورەی بنەماڵەی بابان و دامەزرینەری ئیمارەتەکە کراوە.(وەرگیر)

ئیمارەتی مەحمود پاشا

لە ئاکامی کۆچی دوایی عەبدول رەحمان پاشا لە (١٨١٣)دا رای هەموو لایەك هاتە سەر ئەوەی کوری مەحمود پاشا ببیتە جی نشینی، لەو کاتەشدا حکومەتی بەغدا بەهۆی سەر گەرمی گەنجایەتی سەعید پاشای والی توشی ئالۆزی و شلەژانی هاتبوو، وەللاش زاواکەشی دەفتەردار داود ئەفەندی دوایی بوو بە "داود پاشا" لیی یاخی دەبی، لەگەل دەست و پیوەندەکانی بەغدا بەجی دیلی و روودەکاتە کوردستان، مەحمود پاشا بانگ هیشتنی بۆ چوونە سلیمانی لی دەکات و پیشوازی و بەپیرەوە چونیکی گەرم و بالایان بۆکرد، داود چل رۆژ مانەوەیان لە سلیمانی لەگەل مەحمود پاشا و پیاوەکانی بۆ کەرکوك بە ری کەوتن، چەند لە ریگا بەرەو پیش دەرۆیشتن لایەنگریان زۆرتر دەبوو، لە کۆتایی شوباتی سالی ١٨١٧ گەیشتنە بەغدا، دوای ئەوەی سەعید پاشا دەکوژری... داود لەسەر تەختی والیەتی دادەنیشێ، مەحمود پاشا لەترسی هەرەشەی حاکمی کرماشان لە داوود پاشا هەلگەرایەوە، ئاژاوە لە نیوان هەردوو حکومەتەکەی بەغدا و ئیران بەرپا دەبی، پاشان جەنگ لەگەل حکومەتی عوسمانی هەلگیرسا، لەشکری ئیران کشا تا گەیشتە(دەلی عەباس) بەلام نەخۆشی رشانەوە قرانی بە سوپاکەی ئیران هینا، هەردوو لا ریکەوتن بەو مەرجەی عەبدوللا پاشا ببیتە میری سلیمانی. بەلام زۆری نەبرد مەحمود پاشا پاش ماوەیەکی کەم گەرایەوە ئیمارەتەکەی، لە سالی داهاتوودا (١٨٢٢) عەبدوللا پاشا دووبارە دەرییەراندەوە و دەستی بەسەر ئیمارەتەکەدا گرتەوە.

مەحمود پاشا

موقیمی بەریتانی بە کوردستاندا دەگەڕێ

کلۆدیۆس جیمس ریج بە موقیمی بەریتانی لە بەغدا دادەمەزرێ (١٨٠٨) دەمەقالی و شەرە ئاخاوتنیك لە نیوان ئەم و والی بەغدا روودەدا، لە ئازاری ١٨٢٠ بریاریدا گەشتیك بە کوردستان دا بکا، ئەو سەردانەشی لە کتیبەکەیدا لە ژیر ناوی"چیرۆکی نیشتەجیبوون لە کوردستان دا" تۆمار کردووە، دوای مردنی ژنەکەی لە سالی ١٨٣٦ بە چاپی گەیاندووە، ئەم کتیبەش بهاءالدین نوری وەریگیراوەتە سەر زمانی عەرەبی لە ژیر ناوی "رحله ریج فی العراق عام ١٨٢٠ " و لە سالی ١٩٥١ چاپی کردووە.موقیمی بەریتانی لە گەشتەکەیدا نووسەرە فارسییەکەی "محەمەد کوری حوسین" ناودار بە "المنشیء البغدادی" لەگەل خۆی دەبا، هەروەها گەشتەکەی بە زمانی فارسی بۆ تۆمار کردووە. عەباس عەزاوی وەریگیراوەتەوە سەر زمانی عەرەبی و ناوی ناوە "رحلە المنشیء البغدادی" و لە سالی ١٩٤٨ بە چاپی گەیاندووە.

ریج لە تشرینی یەکەمی ١٨٢٠ لەگەل "المنشیء البغدادی" سەردانی سلیمانی دەکات و چەندین جار دیدارو چاوپیکەوتنی لەگەل مەحمود پاشادا بووە، لە باسکردنی شارەکەشدا: ژمارەی دانیشتوانی بە دە هەزار کەس وخانوەکانیشی بە ٢١٤٤ خەملاندوە ولەمانە ١٣٠ مالە جوولەکە و نۆ مال کلدانی و پینج مالْ ئەرمەنی بووە، پینج مزگەوت، کەنیسەیەکی بچوك، شەش ئوتیل و پینج گەرماوی تیدا بووە، لە دەوروبەری شارەکەشدا گەلی کەلاوە و خانوی روخاوی لی بەدی کردووە.لەوی توشی پیاویکی پیری خەلکی گوندی دارشمانەی نیشتمانی خیزانی بابانەکان دەبی، چیرۆکی فەقی ئەحمەدی باپیرە گەورەیانی بۆ دەگیریتەوە، گوتویەتی: فەقی ئەحمەد لە دوژمنکاریەتی عەشیرەتی بلباس کە بەهیزترین عەشیرەتی پشدەرە بیزار دەبیو

روودەکاتە ئاستانە، خۆی تیکەل بە سوپاکەی دەکا، لەو کاتەشدا سولتان لەگەل (فرەنج) لە ناحەزی و شەرو جەنگدا بووە، فەقی ئەحمەد بۆ یەکیك لە سوار چاك و ئازاکانی فرەنج دیتە مەیدان و بە سەریدا زال دەبی و لە عاردی دەدا، کە سەیر دەکا ئەوا ئافرەتیکە جلی پیاوانی پۆشیوە، ئەم ژنە مارە دەکا، لەسەر خواستی خۆی سولتان ئیمارەتی گوندی دارشمانە و دەورووبەری پی دەبەخشی.. ئیتر لەگەل ژنە فرەنجیەکەی دەگەریتەوە گوندەکەی خۆی،دوو کوری لەو ژنە دەبی، یەکیانی ناوناوە باباسلیمان و ئەویتریان بوداق کیغان، پاشان ژنەکە دوای ئەوەی هیرش دەباتە سەر بلباسەکان چواریان لی دەکوژری و بۆی دەردەچی و ودەگاتەوە ولاتەکەی خۆی، فەقی ئەحمەد بەدوایا دەچی و دەیدۆزیتەوە، دەیهینیتەوە پشدەر.

–منشیء البغدادی– دەلی: لە سلیمانی ٣٠٠ مالە جوولەکە، پەنجا مالە دیانی کلدانی و شەش هەزار مالە کوردی شافیعی لییەو دەلی: فەرمانرەواکان پاشاکانی بابانن، خەلکەکەی تریش کرمانجن، هەر چوار لای شارەکە بە چیا دەورە دراوە،دوو سەد گوندی لە دەوروبەرە، تەنیا خورماو نارنج نەبی دەنا هەموو جۆرە میوەجاتیکی هەیە، ئاوەکەی کاریز و کانیاوە، سوارەی بابان لە وولاتی_رۆم_دا بە ئازاو نەبەرد ناسراون.

ریچ باری نالەباری ئیمارەتی بابان و شاری سلیمانی دەردەخات و دەلی: یەك لە میرەکان پیی گوتم؛ حەسادەتی خۆ بەخۆیی میرەکان بۆتە هۆی نزمی و پەریشانیان، ئەگەر حەسوودی و رکەبەریان لە نیوان دا نەبوایە ئەوا حکومەتی عوسمانیو ئیرانی پییان نەدەویرا و نەیاندەتوانی بییان بەزینن، مەحمود پاشا پیی دەلی: گەشەکردن و راست کردنەوەی باری حکومەتی بابان زەحمەتە مەگەر خوا بۆ میرەکانی بابان دەردی تاعون بنیری تاکە کەسیکی لی دەربچی ئەوانیتر هیچیان هەل نەبویری و هەموویان لەناوببا. ریچ میری لەبارەی ویران بوونی سلیمانی دوواندوە.

مەحمود پاشا بەداخ و حەسرەتیکەوە وەلامی داوەتەوە: ئەگەر پشویك بدەن و دەرفەتی ئاسودە و حەسانەوەیان ببی ئەوا ئاوەدانیان دەکردەوە و خانو بەرەی جوان

و قەشـەنگیان لێ بنیاد دەنا، خۆ ئەگەر فەرمانرەواییەکەی کات و دەرفەتی مانـەوەی زۆر بێ، ئـەوا بـۆ بەختـەوەری و خۆشـگوزەرانی خەلکەکە و بلاوکردنـەوەی هیمنـی و ئاسایش کاری دەکرد، بـەلام کیشـه و ئاژاوەی بـەردەوام بۆتـه هـۆی کزی و کەسـادی بازرگانی و ئیش و کار.

دووا رۆژانی دەولەت

مەحمود پاشا بۆ جاری سێیەم فەرمانرەوایی سلیمانی گرتەوە دەست. عەبدوللا پاشا سالی ١٨٢٣ بۆ حاکمیـەتی کۆیـه گواستراپەوە، پاشـان شـەر لـه نیـوان مـەحمود پاشا و محەمەد پاشای رواندوزی بەرپابوو، بـەلام بابانی بـه یارمـەتی سـوپای ئیرانی توانی بە تیکشکاوی بیانگەرینیتەوە.داود پاشای والی کەوتە ناحەزی دەولـەتی بابـان و هەول و تەقەلای لەناوبردنی دەدا. سوپایەکی بە سەرکردایەتی محەمەد پاشا کوری خالید پاشا بۆ بەگژاچوونیدا نارد، هەریمی بابان خاپورو ویران بوو، مەحمود پاشا بۆ پاراستنی حکومەتەکەی چاری ناچاربوو دیسان هانا بباتـەوە بـەر ئیران، پاشـان کیشە و ناکۆکی لەگەل رەواندوزی پـەیدا بۆوە. سلیمان بـەگی بـرای مـەحمود پاشـا ئـەوەی بـە هـەل زانـی لـە ١٨٢٧ سـلیمانی داگیر کـرد، مـەحمود پایتەختەکـەی بەجیهیشـت، چـووە قزلجـە و دوایـی بـە ناچـاری ئـەم جـارەش رووی کـردەوە ئـیران،حکومـەتی ئـیران بـە هانـای هـاتو توانـی بگەریتـەوە سـلیمانی و براکـەی لێ دەرپەراند. بەلام سلیمان ملکەچی بار و ئەمری واقیع نەبوو، دووبارە بە یارمەتی داود پاشا هیرشی هینایـەوە بۆ سـەر بـرا گەورەکـەی، شـکاندی و وای لیکـرد دیسـان بـۆ ئیران هەلیت، شەر لـه نیوان دوو برا بـەردەوام بوو، محمود پاشا پشتی بە عەباس میرزا جیگری ئیران و سلیمان ... لە دواییدا بۆ بوون بە "پاشا" پشتی بە والی بـەغدا

دەبەست. لە ئەنجامدا محمود پاشا سەرکەوت و لە ١٨٣٠ گەڕایەوە بارەگای فەرمانڕەواکەی.

محەمەد ئەمین زەکی دەڵێ: ئەم شەڕە بەردەوامەی نێوان دوو برا ئیمارەتەکەی لاواز کرد و هێزی لەبەر بڕی، وڵاتەکەشی بەرەو ویرانی و کاول کردن برد. زیانی گیان و ماڵ و سامان نایەتە سەر ژمارە، جڵەوی کارو باری وڵاتی بابان لە دەست میرەکانی بابان چووبووە دەر، دەسەڵاتی حوکمرانی کەوتبووە ژێر دەستی ئێران و بەغدا، ئەو هێز و توانایەی کە لە سەردەمی عەبدولڕەحمان پاشا هەیبوو گیانی بەغدای هەژاند بوو، تا ئەوەی کارو باری عیراق لە ژێر ئارەزووی میرەکانی بابان بەڕێوە دەچوو، ئێرانی تۆقاند بوو، کەچی لەم سەردەمەدا لەژێر دەستی چەند هەزار سەربازێکی شڕ و پەریشانی ئێرانی مل کەچ بوون، توشی نەهامەتی و ویرانکاری و نەبوونی و بێ دەسەڵاتی هاتن، گێچەڵ و فیتنە و ئاژاوە بوونی هەمیشەیی نێوان خۆبەخۆیی، میرەکانی بابانی کردبووە بلقی سەر ئاو. لەو کاتەش دا ئیمارەتی سۆران بەهۆی محەمەد پاشای ڕەواندوزی تین و هێزی سەند و تەواو پێشکەوتوو بوو، نەخۆشی تاعون لە هەموو ناوچەکانی عیراق و کوردستان و ئێران بڵاوبۆوە، بەجاری وەك گەڵاریزانی پایز خەڵکی دادەوەراند، لەگەڵ ئەوەشا شەڕ لە نێوان مەحمود و سلیمانی برای هەر بەردەوام بوو، بەڵکو گەرمتر بوو هەردووك بار تەقای یەکتر تا ئەوەی مەحمود ناچار دەبێ لە ١٨٣٤ وڵاتەکەی بەجێ بهێلی و بچێتە ئاستانە[1]، لەو کاتەدا دەوڵەتی عوسمانی توانی کۆتایی بە حوکمرانی مەمالیك بێنی لە بەغدا، سوپاکەی ئابلوقەی شارەکەی دا بەسەر داود پاشادا زاڵ بوو، جێگرە نوییەکەی عەلی ڕەزا پاشای والی لە ١٨٣١ بۆ ئاستانە ڕاپێچ درا، ڕەواندوزی هەوڵیدا باری ئاڵۆزی ئیمارەتی بابان هەلێکی ڕەخساوی دەست بەسەرداگرتنی بێ، والی بەغداو حکومەتی ئێرانی بۆ بەربەستی مەبەستی پاشای ڕەواندوزی ڕێك کەوتن کەوا پشتگیری سلیمان پاشای سلیمانی بکەن و لەسەر ئەوە ڕێککەوتن کە هێلی ڕانیەو زێی گچکە، سنووری تخوبی نێوان هەردووئیمارەتەکە بێ، لای ڕاستی بۆ ڕەواندوزی و لای چەپی بۆ بابان، بەشی ڕۆژ ئاوای دەربەند بۆ حکومەتی ڕەواندوزو لای ڕۆژهەڵاتی بۆ حکومەتی

سلیمانی بی، لەو کاتەش دا حەمە(محەمەد شەریف) سەرۆکی هەمەوەند کە بەئازاو جەربەزەو چەتوونی ناسرا بوو کەوتە بەربەرەکانی سلیمان پاشا، بەلام محەمەد شەریف لەنزیك سلیمانی دەکوژری، ئیتر دنیابۆ ئەو میرە بابانی‌یە ئاسودە و هیمن دەبی تاکو لە ١٨٣٨ کۆچی دوایی دەکات، ئەحمەد پاشای کورە گەورەی دەبیتە جینشینی، وەك محەمەد ئەمین زەکی دەلی: ژیرو هۆشمەند و لاوچاك بوو، هەندی ئارەزوومەندیتی زەبرو زەنگ و چوونە مەیدانی هەبوو، سوپایەکی مەزنی پرچەکی نوی‌ی دامەزراند، ئۆردوگای لە دەرەوەی شار بۆ دانا. بەلام مەحمود پاشای مامی بە پشتیوانی سوپای ئیرانی دەگەریتەوە سلیمانی و داگیری دەکا، حکومەتی ئیرانی کەناچار دەبی هیزەکانی خۆی بکیشیتەوە ئەحمەد پاشا لە ١٨٤٢ دەگەریتەوە سلیمانی، ئەوەی شایانی باسە میری سۆران محەمەد پاشای رەواندوزی هیرشی بردە سەر یەزیدیەکان سەری لە دونان تا گەیشتە ناوچەی موسل، دەولەتی عوسمانی بریاری لە ناوبردنی دا، سوپایەکی گەورەی بە سەرکردایەتی والی سیواس سەردار رەشید محەمەد پاشای هەنارده سەری، فەرمانیش بە والی بەغدا و موسل-یش درا کە پشتگیری بکەن، بەر لەوەی بکەونە جەنگ و بەرنگار بوون سەردار رەشید محەمەد پاشا داوای سەرپیچی ویاخی نەبوونی لە محەمەد پاشا کرد.بەبی شەر خۆی بەدەستەوەداو رەوانەی ئەستەنبولی کرد، دوای ئەوە هەر چۆنی بووبی لە - ترازبوون- یان سیواس دەکوژری.. ئیتر ئیمارەتی سۆران سالی ١٨٣٦ لەناو دەچی، لە هەمان کاتیشدا ئیمارەتی عەمادیەش لەلایەن ئیسماعیل پاشا کوری تەیار پاشا کە لە عەلی رەزا پاشای والی هەلگەرایەوە ئابلوقەی ئامیدی داو ئەمیرەکەی گرت و بۆ بەغدای دوور خستەوە، بەم جۆرە ئیمارەتی ئامیدیش لەناو برا، ولاتەکەشیان خستە سەر موسلّ.

دوا رۆژانی ئەحمەد پاشا لە ئاشوب و شەرو شۆر بەدەر نەبوو کە محەمەد نەجیب پاشا لە ١٨٤٢لە جیگای عەلی رەزا پاشا بە والی بەغدا دانرا، بریاری لەناوبردنی ئیمارەتی بابانی داو خستیە سەر دەولەت و سەربازی تورکی لە ئۆردوگای شارەکە دانا، داوای لە ئەحمەد پاشا کرد بیتە بەغدا، لە سالی

١٨٤٧براكەی کردە قایمقامی قەزای سلیمانی، والی گەورە نامیق پاشا سالی ١٨٥١ عەبدوللا پاشای لە قایمقامیتی خست و رەوانەی ئاستانەی کرد، بۆ ماوەیەکی کەم لە بنەمالەی بابان عەزیز بەگی لە جیگا دانا، پاشان میر لیوای سوپای عوسمانی ئیسماعیل پاشای کردە قایمقامی سلیمانی، بەمەش کۆتایی بە ئیمارەتی بابان هات.

عەباس عەزاوی لە کتیبەکەیدا "عشائر العراق الكردية_الجزء الثاني" لە ئەحمەد حەمدی بەگ بابان کوری محەمەد رەشید پاشا کوری سلیمان پاشا کوری خالید پاشا کوری خالید کوری بابا سلیمانی بیستووە و دەلی کەوا: سەرەتای ئیمارەتی بابان دیار نییە، بەلام میژووەکەی لەوەتەی سالی ١٤٩٥ هەتا لەناوچوونی لە ١٨٤٧ زاندراوە، میری ئیمارەتی بابان سلیمان پاشا سالی ١٨١٠ بەغدا_ی داگیر کردووە. دەلین گوایە لەگەل هۆزی بلباس و پشدەر دەچنەوە سەر خالید_ *ناویك_بەلام "ابا الثناء الالوسی"* ئەوە بەراست نازانێ، لە بنەمالەی بابان زۆر پیاوی هۆشمەند و ناودار دوای لەناوچوونی دەولەتەکەیان هەلکەوتن، پایەی بەرزو گەورەیان لە دەولەتی عوسمانی، دوای ئەوە لە حکومەتی عیراق لەسەردەمی پاشایەتی‌دا بەدەست هیناوە، لەوانە: موفتی بەغدا، فەیزی زەهاوی (نەوەی میر سلیمان پاشا) و کورەکەی جەمیل سدقی شاعیری گەورەی عیراق.

---

(١)لە ئاکامی بەردەوامی شەرو ناکۆکی ئەو دوو برا میرە، دانیشتوانی کەم بوونەوە، تاعونیش بۆتە سەری نەگبەتی‌یەکە، کە (فریزەر) لەسەردەشتەوە بەرەو سلیمانی بەرێ دەکەوێ بە دریژایی ریگا گوند دیکی ئاوەدان بەدی ناکات، تەنانەت کە دەگاتە سلیمانی بە ناو کەلاوەی خانووی رووخاودا دەیبەن بۆ ئەو خانووە داتەپیوەی بۆی تەرخانکرابوو. بەرەیەك نابێ بۆی رابخەن!! سلیمان پاشاش لەکەناری شاردا لە ناو خیوەتیکی هەژارانەدا بێ هیچ دەبدەبەیەکی پاشایانە پیشوازی لەم میوانەدەکات، خەلك ئەوەندە هەژارو نەدار ئەبن کاتیك سەرکردە ئیرانییەکە روو لە پاشای بابان

دەنێ (٢٠٠) تمەنیان بۆ پێویستیەکانی ژیانیان بۆ پەیدا بکا، سلیمان پاشا بەخۆی و هەموو دەولەمەندەکانی سلیمانی ئەم پارە کەمەیان بۆ هەل ناسورێ!! "وەرگێر"

ناودارانی
بنەماڵەی بابان دوای نەمانی
دەولەتەکەیان

ئەحمەد پاشا

ئەحمەد پاشا کوری سلیمان پاشا دوا میری بنەماڵەی بابانەکان بوو، ساڵی ١٨٤٧ لە ئیمارەتەکەیان لادا، رەوانەی ئەستەنبولیان کرد، لە ١٨٥٦ کردیانە والی یەمەن، پاشان والی وان ١٨٦٣، جاریکی تر بە پایەی وەزیر دەیکەنەوە والی یەمەن ١٨٦٤ ، دوایی بە والیەتی دەگوازریتەوە بۆ ئەرزروم ١٨٦٧-١٨٨٠، دوای ئەوە دەبیتە والی ئەتەنە، لە کۆتایی ئەو ساڵەدا کۆچی دوایی دەکات.

کورەکانی: ئەحمەد پاشا، خەلیل خالید پاشا، میر لیوا مستەفا پاشاو عیزەت پاشا بوو.

عزیزبەگ بابان

عەزیز بەگ کوری عەبدولرەحمان پاشای مامی ئەحمەد پاشای دوا میرەکانی بنەماڵەی بابانە. لە ئاکامی دامەزرانی عەبدوڵلا پاشا بە قایمقامی سلیمانی عەزیز بەگ لەگەل مەحمود بەگی ساحیبقران سلیمانی بەجی دیلن، لەگەل هەندی لە عەشیرەتی هەمەوەند بۆ مەبەستی بەگژداچوونی لەشکری عوسمانی ریك دەکەوی، هەردوو لەشکر لەنزیك کرپچنەو دەربەندی بازیان بەرەنگاری یەکتر دەبن، مەحمود بەگ دوای ئەوەی هەمەوەندەکان وازی لی دینن لە دەورووبەری ساڵی ١٨٤٨ یا ١٨٥٠، لە کەرکوك دەکوژری، بەلام عەزیز بەگ لەبەربەرەکانی سوپای تورکی بەردەوام دەبی... تا لەو هات و هەرایەدا ئەویش لەناو دەچیٚ.

عەبدوڵلا موسیب پاشا

برای هەرە بچوکی ئەحمەد پاشایە، والی بەغدا دەیکاتە قایمقامی سلیمانی (١٨٤٧_١٨٥١)، پاشان دەینیرنە ئاستانە، دوای ئەوە بە پایەی بەریوەبەرایەتیەکان دادەمەزری؛ قایمقام پاشان موتەسەریفی چلدر ، عرش، بەنی غازی و خەربوت، دوایی بە پایەی وەزیر دەبیتە والی بەسرە (١٨٧٧)، کاروبارەکەی دووسال هەلسوراندووە، پاشان دەچیتە بەیروت، لەوی لە ١٨٨١ کۆچی دوایی دەکات.

محەمەد رەشید پاشا

کوری سلیمان پاشای کوری عەبدول رەحمان پاشایە، سالی ١٨٢٢ لە شاری سلیمانی هاتۆتە دونیا، فەرمانی بەریوەبەرایەتی لە ولایەتی بەغدا بینیوە، دووجار دەبیتە موتەسەریفی حیللەو مونتەفیك و موتەسەریفی تەعز (لە یەمەن) و دیرزورە، پاشان بووەتە والی بەتلیس ١٨٨٢_١٨٨٦ دوای ئەوە لە ئاستانە نیشتەجی دەبی و لەوی لە ١٨٩٥ کۆچی دوایی دەکات.

یەعقوب سەرکیس دەلی: کە محەمەد رەشید پاشا موتەسەریفی حیللە دەبی، بە زەبرو توندو تیژی دەناسری تا ئەوەی پییان وتووە (خدیو) واتە ئەمیر. مولك و زەوی و زاریکی زۆری لەو لیوایەدا هەبووە.

خەلیل خالید پاشا

کوری ئەحمەد پاشای دوا میرەکانی بابانە لە شاری سلیمانی بە دیل دەگیری، بۆ والی بەغدا نەجیب پاشای دەنیرن، ئەویش رەوانەی ئاستانەی دەکات و لەوی دەچیتە خویندگای جەنگی، بە ئەفسەر دەردەچێ، ماوەیەك دەبیتە مامۆستا پاشان بە وەرگیر لە وەزارەتی دەرەوە دادەمەزری ١٨٧٣، دوایی بە نووسەر دەگوازریتەوە بۆ بالیوزخانەی تورکی لە پاریس و لەندەن، بۆ ئاستانە دەگەریتەوە و دەبیتە ماموستای

ئـەمیر محەمـەد رەشـادی جـی نشـین"ولی العـهد"، دوایـی بـە دەسـت نیشـان کردنـی سنووری قەرەداغ ئیمارەتی "جبل الاسود"یان (مۆنتغرۆ) هەلساوە، دەیکەنە سەفیر لە شاری (جتینجە) پایتەختی ئەو ئیمارەتە، بە بالیۆز بۆ بولگراد دەگوازریتـەوە، پاشـان بۆ تەهران، نزیکەی دە سالی لی دەمینیتەوە، لە سالی ١٨٨٩ دەبیتە والی ئەتەنە بەلام لەوپایـەدا دەسـت بـەکار نـابی، بـەلکو بـە والیـەتی بـەیروت دادەمـەزری و نزیکـەی دوو سـالی لی بەسـەر دەبا، لـە سـالی ١٨٩١ ، بۆ والیـەتی قسـطمونی دەگوازریتـەوە بـەلام بی پرس و را بـەجیی دیلـی و دەگەریتـەوە ئاسـتانە و واز لـە پایەکـەی دینـی بـەلام "بـاب العـالی" بـەواز هینانەکـەی قـایل نـابی.حکومـەت لی دەکەویتـە گومانـەوە، لـە ١٨٩٣ بـۆ قەیسـەری ئـاوارەی دەکـەن، لـەوی دەمینیتـەوە هـەتا مـەرگ لـە ١٨٩٩ یەخەگیری دەبی.

محەمەد ئەمین زەکی دەلی: ئـەو پیاوە ئـەدیبیکی بـەرزو بـە توانا بـوو، ئاگاداری حال و بارو نەریـەتی ئـەوروپا بـووە، پینـج شـەش زمـانی دەزانـی و شـارەزایی ئەدەبە کەشیان بووە.

محەمەد شەریف پاشا

گـەورە کـوری سـەعید پاشـای کـوری حوسـین پاشـای کـوری ئەحمـەد ئاغـای بنەمالەی خەندانە، هەندی جار بە جەنـەرال شـەریف سـەبری پاشا ناو براوە، سـالی ١٨٦٥ لــە ئەســتەنبول هاتۆتــە جیــهان، چۆتــە نــاو ســوپا، گەیشــتە پایــەی (فەریق_سوارە)، لە سالی ١٨٩٠ چۆتە خوازبینی(ئـەمیرە ئامینـە)ی کچـی محەمـەد عەبدول حەمید پاشا کوری محەمەد عەلی پاشا والی میسر کە دەکا خوشکی محەمـەد سەعید حەلیم "صدر الاعظم "ی تورکی، ئەو خاتوونە سالی ١٨٦٨ لە قاهیرە لەدایک بووەو لە ئەستەنبوڵ مارەیی براوە، لە ١٩٢٦ لە پاریس کۆچی دوایی کردووە.

شـەریف پاشـا لـە سـالی ١٨٩٨ بـە وەزیـری مفـەوەزی تورکـی لـە سـتۆکهۆلم دامـەزراوە ... هـەتا سـالی ١٩٠٩ لـەم پایـەدا دەمینیتـەوە، لـە سـالی ١٩١٣ تـاوانی

بەشداربوونی لە کوشتنی مەحمود شەوکەت پاشای خراوەتە پاڵ. پاش ملە حوکمی لەسیدارەدانی بەسەردا دەدرێ، ناگەریتەوە تورکیا بەلکو هەر لە دەرەوە دەژیا هەتا لە سالی ١٩٤٤ کۆچی دوایی دەکات.

کە کۆنگرەی ئاشتی لە سالی ١٩١٩ لە پاریس دەبەستری، یاداشتیکی داواکاری مافی نەتەوەی کوردی بە هاوبەش بوونی (بوغوس نوبار پاشا)ی نوینەری ئەرمەن (١٨٥٨-١٩٣٠) پیشکەش کردووە. هەردوو نوینەرەکە لەسەر ئەوە ریککەوتن کە هەوڵ و کۆششیان بۆ وەدەستهینانی مافی نەتەوەکانیان بکەن بەیەك.

شەریف پاشا لە ١٩٢٠ لیژنەیەکی بە سەرۆکایەتی خۆی بە ناوی خۆی بوون لە پایتەختی فەرەنسا پیکهینا، هاوپەیمانەکان لە ١٠ی ئاب ١٩٢٠دا (پەیمانی سیڤەر) یان لەگەڵ تورکیادا بەست، تورکەکان دانیان بە دەولەتی ئەرمەنی سەربەخۆ نا، پەیمانەکە ئەوەشی گەیاند کەوا لیژنەیەك لە نوینەرانی بەریتانیا، فەرەنساو ئیتالیا لە ئەستەنبول پیکبهینرێ بۆ دانانی پرۆژەی بەریوەبەرایەتییەکی ناوخۆیی سەربەخۆ بۆ ئەو ناوچە کوردییانەی کەوتونەتە رۆژهەلاتی فورات و باشووری ئەرمینیاو باکوری سنوری تورکیاو سوریاو عیراق، بەلام مستەفا کەمال (ئەتاتورك) سەرکردایەتی بەرگری کردنی دژ بە سولتان و هاوپەیمانەکانی لە ئەنەزۆلدا کرد، بەسەر یۆنانیەکاندا زاڵ بوو، پەیمانی سیڤەر نەبەسترا، بەلکو پەیمانی - لۆزان - لە ٢٤ی تەمموز ١٩٢٣ لە جیگای ئەوا مۆر کرا.

بەندەکانی پەیمانی پیشوی تایبەت بە ئەرمینیاو کوردستان لادرا، شەریف پاشا بۆ دورە پەریزی و لاتەریك بوونەکەی خۆی دەگەریتەوە[1]، جەنەرال حەسەن ئەرفەع لە کتیبەکەیدا (الاكراد) کەوا سالی ١٩٦٦ لە نیویۆرك بە زمانی ئینگلیزی دەرچووە، لەسەر شەریف پاشای نووسیوە کەوا دۆستایەتی و شوناسی کەسایەتی لەگەلیا هەبووە.

حەسەن ئەرفەع: سوپا سالاری سوپای ئیرانی بووە، پاش ئەوە پایەی دەکرێ بە بالویزی ئیران لە تورکیا (١٩٥٨-١٩٦١) هەروەها لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا بالویزی ئیران بووە لە ستۆکهۆلم، کە شەریف پاشا لە هەمان کاتدا لەوێ نوینەری

تورکیا دەبیت، هەردوو دبلۆماسی پەیوەندییەکی بەتینی دۆستایەتییان لە نیواندا پەیدا دەبێ. حەسەن ئەرفەع دەلێ: شەریف پاشا لایەنگری سیاسەتی سولتان عەبدول حەمید بووە، بەلام کە تورکیا سالی ١٩١٤ دژ بە هاوپەیمانەکان کەوتە جەنگ و چووە پاڵ ئەلمانیا نارەزایی و قایل نەبوونی خۆی دەربڕیو ریی پیدرا لەگەڵ بەرهەلستکارانی تر بچنە دەرەوەی ولات. لە شاری مۆنتکارلۆ لە فەرەنسا نیشتەجێ دەبێو ژیانیکی بەگلەرانە بەسەردەبا.

کە جەنگ کۆتایی هات، چووە پاریس پەیوەندی بە ئەنجوومەنی بالای هاوپەیمانەکان و نوینەری دەولەتە سەرکەوتووەکانەوە کرد لە کۆنگرەی ئاشتیدا. زۆر هەوڵ و تەقەلای لەگەلدا کردن بۆ بریاردانی سەربەخۆبوونی کوردستان.

---

(١)دلپاکی و خۆش بروایی ئیمەی کورد گەلی هەلومەرجی لەباری میژوویی لەدەست داوین، دوژمنانمان توانیویانە بە ناوی ئاینەوە یان برایەتیو پەیمانو بەلینی بە درۆ لە خشتەبراوین و بۆیان کردوین بە هەوینی بە ئاوات گەیشتنمان. وەك دکتۆر وەلید حەمدی لە کتیبەکەیا (الكرد و كردستان في الوثائق البريطانية)دا لە لاپەرە ٢٥ دەلێ: لە ئابی ١٩١٩ یەك لە جەنەرالەکانی سوپای تورکی مستەفا کەمال پاشا توانی هیزەکەی لە ئەنازۆڵ کۆبکاتەوە کە پیکهاتبوو لە (٣٥)هەزار سەرباز – وە لە بارەگاکەی لە شاری (سیوس) دامەزرا بە مەبەستی بەرگری و دژایەتی هاوپەیمانەکان – لە کاتیکدا لە ئایاری ١٩١٩ شاری (سمیرنا)ی تورکی لە لایەن یۆنانیەکانەوە داگیر کرابوو – بە پەیدا بوونی مستەفا کەمال سەرکردەکانی کورد کەوتنە خۆیانو هەستیان بە مەترسی ئەنجام نەگەیشتنی مەسەلەی کورد کرد لە (قحطة) نزیك شارۆچکەی (ملاطيا) کۆبوونەوە، هیزیکی کوردیان بۆ رووبەرووبوونەوە و لەناوبردنی هیزەکەی مستەفا کەمال پیکهینا، کەچی لەو ئانەدا مودیری موخابەراتی بەریتانی (عقيد بيل) لە حەلەبەوە دەگاتە ئەوێ. بە ناوی حکومەتەکەیەوە – واتە حکومەتی بەریتانیا – پییان رادەگەیەنێ کە بە هیچ کاریکی سوپایی دژ بە مستەفا کەمال هەلنەستن، چونکە هاوپەیمانەکان هەروەك بەلینیان پیداون رشتن لە سەر جیبە جیکردنی مەسەلەی

کورد. ئیتر ئەوە وای لە کوردەکان کرد کە بە تەفروتوناکردنی هێزی جەنەراڵ مستەفا کەمال بە هاوکاری ئەرمەنیەکان هەلنەستن. لە کاتیکدا کۆماری یەریڤان بە ئاسنی دەیتوانی ئەرمینیای تورکی داگیر بکا. بەمجۆرە کوردەکان و ئەرمینیەکان بەهۆی پشتبەستن بە نیاز پاکی هاوپەیمانەکان و دلنیاکردنیان کەوتنە هەلەیەکی گەورەوە. "وەرگیر"

مەسەلەی کورد لە کۆنگرەی قاهرەدا

لە مانگی ئازاری سالی ١٩٢١ کۆنگرەی قاهرە بەسەرۆکایەتی وەزیری موستەعمەرات ونستون چەرچڵ بۆ نەهیشتنی گیروگرفتەکانی رۆژهەلاتی ناوەراست بەسترا، بریاری پالاوتنی ئەمیر "فەیسەڵ" بۆ پاشایەتی عیراق درا لە ١٥ی ئازار لە کۆبوونەوەی پینجەمدا باسی دوارۆژی کوردستانی تیادا کرا، مەندووبی سامی سیر (برسی کۆکس) ئەوەی دەرخست کە: ئەو ناوچانەی کورد نشینن کەرکوك و سلیمانی و هەندێ قەزای باکوری موسڵ بەشیکن لە عیراق و جیاناکرینەوە،لەم رایەشیدا سکرتیری کاروباری رۆژهەلات (میسس بیل) لایەنگری دەکات، بەلام میجەر (هیوبرت یانگ) کە یەکیك بوو لە فەرمانبەرانی وەزارەتی موستەعمەرات - بەشی رۆژهەلاتی ناوەراست- دواتریش لە عیراق کارمەند دەبێ بەرهەلستی دەکا و وای پیشنیار کرد کەوا دەست بەجێ دەولەتیکی کوردی دابمەزرێ و راستەخۆ لەژیر چاودیری مەندوبی سامی بەریتانی بێ نەك سەربە حکومەتی عیراق، لەمەشدا میجەر نۆئیل کەلە کوردستانا کارگوزاربووە و لە شارەزاترین فەرمانبەرانی بەریتانییە لە کاروباری کوردیدا پشتگیری رای یانگ دەکاو دەلێ: کوردەکان وایان لاباشترە کەوا بەریوبەرایەتی‌یەکی ناوخۆیی سەربەخۆییان هەبێو ناوچەیەکی بێ لایەن لە نیوان تورکیاو ئیران پیکبینن.

پاش وتوویژ کۆنگرەکە بڕیاری لەسەر ڕاکەی میجەر یانگ دا کە ناوچەی کوردەکان لە بەڕیوەبەرایەتییەکەی عیراق جیابکرێتەوە، بەلام لە هەمان کاتیشدا بڕیاری ئەوەشی دا کە ئەو تەرتیباتە کاتیك ئەنجام بدرێ کە دەستەیەك بە ڕیك وپیکی لە کوردەکان پیکدەهینرێ، کە ئینگلیزەکان کوردستانیان لە کۆتایی سالی ١٩١٨ داگیر کرد شیخ مەحمود بەرزنجییان لێ کردە فەرمانرەوا، بەلام هەندەی نەبرد لە ١٩١٩ سەربەخۆیەتی خۆی ڕاگەیاند، هیزی بەریتانیایان بە گژەوە نا، شاری سلیمانیان دووبارە داگیر کردەوە، شیخ مەحمود دەگیریت و بۆ هندستان دوور دەخریتەوە.

لە ئەیلولی ١٩٢٢ دەگەڕیتەوە سلیمانی، دووبارە دەسەلات داریتی کەوتەوە دەست، کەچی هەندەی پینەچوو شۆرشی نایەوەو خۆی کردە مەلیکی کوردستان، سوپای عیراقی بەیارمەتی ئینگلیز بەرەنگاری بوو لە تەمووزی ١٩٢٤دا سلیمانی داگیر دەکەن، لەگەل ئەوەشدا شیخ مەحمود لە ڕاپەڕینەکانیدا هەر بەردەوام بوو، بەلام لە ڕاستی و واقیعدا سلیمانی و ناوچە کوردییەکان بوونە بەشیك لە مەملەکەتی عیراق بێ ئەوەی گوێ بدریتە بڕیارەکانی قاهرە.

شیخ مەحمود

ناسراو بە حەفید کوری شیخ سەعیدی کوری کاك ئەحمەدی شیخ مەعروفی نۆدییە، ئەو شیخ مەعروفەش کوری مستەفا کوری ئەحمەدی نۆدیی شارەزوری بەرزنجەیە، لە پیاوە بەرزەکانی(تەسەوفی) ناوچەی سلیمانیە، چۆتە گوندی نۆدی. لە سالی ١٧٥٣ لە شارەزوور هاتۆتە دنیا، لە ١٨٣٨ لە سلیمانی کۆچی دوایی کردووە، زۆر کتیبی لەسەر:عەقائید، فەرائیز، مەنتیق و (عیلم الاصول) داناوە، هەروەها تەخمیسی بوردەشی هەیە. دوای ئەو کاك ئەحمەدی شیخ (١٧٩٣_١٨٨٨) ناوبانگی پەیدا کرد، پاشی ئەو شیخ سەعیدی کوری سەرۆکایەتی رۆحی لە سلیمانی بۆ مایەوە.

شیخ سەعید لەو هەراو ئاژاوەیەی کە لە یەکەم رۆژی سالی نویی ١٩٠٩ کە لە موسل بەرپا دەکریَ دەکوژریَ[1]. شیخ مەحمود لە سالی ١٨٨١ لە سلیمانی هاتۆتە دنیاوە، زانیاری شەرع و فقەو تەفسیرو دەستوری سۆفیەتی خویندووە.لە ١٩٠٤ لەگەل باوکیدا دەچیتە ئاستانە، چاویان بە سولتان عەبدول حەمیدی دووەم دەکەوی، لە ئاکامی کوشتنی باوکی لە موسل لەگەل شیخ ئەحمەد عەلی برای دەگیری. لە هەموو ناوچەکانی کوردستاندا جۆش و گری ئاگری شۆرش تینی سەند، ناچار

حکومـەتی تورکـی لـە ١٩١٠ بـەری دەدا، شـوین و پایـەی شـیخ مـەحمود چەسـپا، دەسەلاتی لەناو عەشیرەتەکان بەهیز بوو.

کە ئاگری جەنگی یەکەمی جیهانی هەلگیرسا بانگەوازی جیهاد راگەیەندرا. شیخ راپەری، بەخۆی و سەدان سوارەی ئازای لایەنگرانی لە ١٩١٥ کەوتە شـەری دژ بـە ئینگلیز لە (شعیبە). دوای هەشت مانگ دەگەریتەوە سلیمانی، پاشان کاتی لەشکری رووسـی گەیشـتە سـەر سـنووری بـاکوری عـیراق، پیـاوە جـەنگاوەرە ئـازاو چـاو نەترسەکان بەریان لە سوپاکە گرت و شەریکی دلیرانە لـە پینجویـن بـەرپا بـوو، لی نەگەرا تیپەرن، پاشەو پاشی کشاندنەوە. ئینگلیزەکان سالی ١٩١٨ کەرکوکیان داگیر کردو بەجییان هیشت. پاشان دوای شەش مانگ هاتن دەستیان بەسەرداگرتەوە، لە تشرینی هەمان سالدا شیخ مەحمودیان کردە فـەرمانرەوای کوردسـتان بـەلام زۆری نەبرد کە دیتی لە ولاتەکەیدا تواناو دەسەلاتی پەیداکردووە پشتی تیکردن و لییان هەلگەرایەوە.

لە ١٩ی ئایاری١٩١٩ سەربەخۆیی راگەیاند، شەر لە نیوانی ئەو و ئینگلیز لـە تەنگەبـەری تاسـلوجە رووی‌دا، مـانگ و نیویـك شـەرەکە گـری سـەند، لـە ئـەنجامدا ئینگلیزەکان دەگەرینەوە شاری سلیمانی، شیخ مەحمود دەستگیر دەکەن و بۆ شاری (بۆمبای) دوور دەخەنەوە، نزیکەی سال و نیویك لە هیندستان بەسەر دەبا.

سـتیڤن لۆنگریـك لـە کتیبەکـەی دا"العـراق ١٩٠٠–١٩٥٠" دەلـی:"گـیروگرفتی کوردسـتانی باشـور لـە تشـرینی دووەمـی ١٩١٨ وای دەخواسـت کـە یاسـا شـوینی ئاشـوب و ئـاژاوە بگریتـەوە، دوور لـە زیـان بەخشـی خـەلکی دراوسـی لـە فـارس و عیراقیەکان، ئەمەش بەبی بەکارهینانی هیزی سوپایی نەدەکرا، ئەو هیزەش ئەوسا لەبەردەست نـەبوو.میجـەر نۆئیل کـە ئەفسـەریکی بـە تواناو فارسـی زان بـوو ناردیانـە سلیمانی کە شیخ مەحمود بەرزنجی بە فەرمان رەوای سلیمانی دابمـەزرینێ، پاشان ببیتە یاریدەدەری، هەر لە زیی گەورە هـەتا دیالـە بانگ راهیشتنی سـەردارو سـەرەك خیل و عەشیرەتەکانیش بکرین، ئەو ری و رەسمـەش لـە یـەکی کـانوونی یەکـەم لـە کۆبوونەوەیـەکی گشـتی لـە سـلیمانی بـە بەشـدار بوونـی مـیر و بـەگ و ئاغاکـان

راگەیەندرا، کوردەکانی ئیران بە پیی رەگەز ناسیەکەیان بۆیان نەبوو بکەونە گەل ئەو رژیمەوە، کوردەکانی کەرکوك و کفری و هەولیر لیی لاتەریك بوون، چونکە ژیر دەست بوونیان بۆ حاکمیکی شاخاوی جیگای هۆشمەندی نەبوو[٢]، بەلام هەر لە هەلەبجەوە تا ناوچەی رەواندوز بە دەیان سەرۆك پالیان پیدا، لەگەل هەندی تیبینی تەنانەت بۆ ماوەیەکی کەمیش دەسەلاتی تا ناوچەکانی کۆیەو رانیەو رەواندوزیش چوو، زیانکاریەکانی شەری جیهانی لە شاری سلیمانی بە یارمەتی بەریتانیا زوو چارەسەر کرا، خانووەکان ئاوەدان و چاك کرانەوە، تۆو خواردەمەنییان هینا موچە و بەراتیان دابەش کرد، کاروان کەوتە هاتووچوو، کوردی بووە تاکە زمانی رەسمی، لە رۆلەی کوردیش زیاتر کەسیان لە فەرمانبەران دانەمەزراند -لونگریك- لەسەر ئاخاوتنەکەی دەرواو دەلی: خەریك بوو خەونی کوردەکان لە ژیر چاودیری بەریتانیا بیتە دی، کەچی لە چەند هەینی یەك زیاتری نەخایاند. چونکە ئەو تاقیکردنەوەیە مادەیەکی عەمەلی و سەرکەوتووی گەرەك بوو، میژوو نووسی ئینگلیزی دەیخاتە پال ئەوەی کەوا شیخ مەحمود لە سەرداریەتی دا کەسی رکەبەر نەبوو، هەروەك ئەو دەلیّ: پیاویکی سەر گەرم و پشوو تەنگ و زوو تورە دەبوو لەسەر بیر و رایەکی دیاری کراودا نەبوو[٣]، سەرۆکەکان ئامادەبوون دیاری و نیشانەی شکۆداری لی وەربگرن کەچی ئامادەی هەلگرتنی ئەنجامەکانی نەبوون، مل کەچی هیچ دەستەلاتیکی ریك و پیك نەبوون، لە کۆتایی ئەیلولی ١٩٢٢ شیخ مەحمود گەرایەوە سلیمانی، دووبارە دەسەلاتی کەوتەوە دەست، بەلام زۆری نەخایاند لە تشرینی دووەمی ١٩٢٢ لە رووی حکومەتی عیراقی راپەرییەوە، خۆی لەسەر کوردستان کردەوە مەلیك. لە کانوونی دووەمی ١٩٢٣ نووسراویکی لە ژیر مۆری مەلیکی کوردستان بۆ قونسلی روسیای سۆڤیەتی لە ئازربایجان نووسی، تییدا هاتووە کەوا: حکومەتەکەیان یارمەتی بداو پیّ لە مافە رەواکانی نەتەوەی کورد بنیو چەك و تفاقی بداتی و پەیوەندی دۆستایەتیان لەنیواندا دامەزری.

لە تەموزی ١٩٢٤ سوپای عیراقی شاری سلیمانی داگیر دەکات بەلام شیخ مەحمود توانی بۆ پشت گەلوی دەربەند رایان مالیّ. بەردەوام بوو لە بەگژداچوونی

سوپای عیراقی که هیزی بەریتانی پشتگیری دەکرد. لە تشرینی ١٩٢٦ راویژکاری وەزارەتی ناوخۆ لەگەل شیخ مەحمود کۆدەبیتەوە، پاشان شیخ نوینەریکی خۆی بۆ مەبەستی ریك کەوتن لەسەر مەرجەکانی ئاشتبونەوە ناردە بەغدا. لە حوزەیرانی ١٩٢٧ ریکەوتن نامەیەکی مۆر کرد، ئەوەی دەگەیاند: کەوا شیخ مەحمود بەخۆی و خیزانەوە لە دەرەوەی عیراقدا بژین، وە خۆی لە کاروباری سیاسی نەگەیەنی، کوریکی بۆ خویندن بنیریتە بەغدا، حکومەت هەموو مولك و سامانەکانی بۆ بگەرینیتەوە، لەو سالەدا شیخ سەردانی بەغدا دەکاو لە خواروی عیراق نیشتەجی دەکری. لە سالی ١٩٢٩ ریی پیدرا بگەریتەوە کوردستان، بەلام بۆ سالی ئایندە کەوتەوە شۆرش نانەوە، دەگیری و دەینیرنە باشور. لە تەموزی ١٩٣٠ کۆمەلیك لە رووە دیارەکانی سلیمانی عەرزو حالیکیان پیشکەش بە (عصبه الامم) کرد لە جنیڤ داوای دامەزراندنی حکومەتیکی کوردیان تیدا کرد، لە ژیر چاودیری دەولەتان بێ، بەلام داواکاریەکەیان بەلاوە نراو پیی قایل نەبوون.

سالی ١٩٣٣ ری بە شیخ مەحمود درا بیتە بەغدا، لە ١٩٤١ گەرایەوە سلیمانی(٤)، بە بزوتنەوەیەکی یاخی بووانەی کەم خایەن هەلسا، پاشان خۆی بەدەست حکومەتەوەدا. ئیتر خۆی لە ژیانی گشتی گۆشەگیر کرد، لە ٩ی تشرینی یەکەمی ١٩٥٦ لە بەغدا جیهان بەجی دیلی، تەرمەکەیان گواستەوەو بۆ سلیمانی و لەوێ بە خاك سپیردرا. شیخ مەحمود سەرەرای زمانی کوردی عەرەبی و تورکی و فارسی دەزانی، هەندی لە دۆست و شوناسانی وەسفی دەکەن کەوا: سەرداریکی رۆحی و دنیایی بوو، قسە خۆش و حازر بە دەست، ئەدەب دۆستو شیعرزان، شۆرە سواریکی دلیر بوو، بە ئازایی و مەردی دەچووە کۆری جەنگەوە، دکتۆر عوسمان ئەبو بەکر دەلی: (شیخ مەحمود دەچیتە پال کاروانی ئەو سەرکردە مەزنانەی کەوا لە تەك گەلەکەیان دەوەستن و لە ریزی هەرەپیشەوەیان دەبی، لە کاتی تەنگانەو نائومیدی دا جلەوی سەرکردایەتیان دەگریتە دەست، ئومید و هیوای سەرکەوتنیان پی دەبەخشی). دکتۆر سیر هاری سندرسن لە کتیبەکەیا (عشرة الاف لیلة و لیلة) کە بەدوورودریژی باسی خزمەت گوزاری خۆی لە عیراقدا دەکات، جاری داوای لیدەکری

چارەسەری شیخ مەحمود بکا، لەو کاتەی کەلە بەغدا نیشتەجی دەبیّ. سەیری دەکا دەبینیّ شوینەواری برینیکی بچوکی لە پشتی دایە، کە لیی دەپرسیّ: ئەوە چییە؟ سەرداری کورد کەوا دوای جەنگی یەکەمی مەزن بەریوەبەرایەتیەکەی بەریتانیای گیژ کرد بوو، لەوەلامدا بە دکتۆر دەلی: ئەوە شوینی گوللەیەکی بەریتانیە ئەوەش ئەی ئینگلیزینە وەکو ئیوەیە کە چوونە جیگایەك مەگەر شەیتان لاتان بدات دەنا بەری نادەن!!

خاتوو فریا ستارك لە کتیبەکەیا "غبار برثن الاسد" باس دەکا کەوا لە هاوینی سالی ١٩٤٣دا سەردانی سلیمانیو ناوچەکانی کوردستانی کردوە، چاوی بە شیخ مەحمودیش دەکەوی لەو کاتەی کەوا شیخ سەردانی گوندە ویران بووەکانی دەکا، دەلی: دیتم مرۆڤیکی بەتەمەنی بەتین، لە دەوری شیست وسی سالاندایە، هەر چەندە نیشانەی پیریەتی پیوە دیار بوو بەلام گیانی خەباتگیری هەر پیوە مابوو، جل و بەرگیکی سەوزی تاریکی پۆشیبوو، سمیلەکانی بۆیەی رەش کرابوو، دەم و چاوی خشت، لوتی بچوکی روخساری منالیکی خوین شیرینی پی بەخشی بوو، مەشرەب خۆشی نوکتە بیژ ، هەستی دۆستانەی بەرامبەر ئینگلیزی کۆنە دوژمنی هەبوو، ئەگەر چی سیاسەتەکەشیانی بە دل نەبوو، شیخ بە خاتوو ستارك دەلی: ئیوە ئاشنایان دەگرن و هەلیان دەخەلەتینن، وایان لیدەکەن ئامادەبن لە پیناوی ئیوەدا هەموو شتیك بکەن پاشان بەلایەوە دەنین، شعریکی چوار خشتەکی بۆ دەخوینیتەوە کە باسی ئەشکەنجە بینیوی شەیتان لە دۆزەخ دەکا، (پاش رۆژگاریکی دریژ خوا ریگا بە شەیتان دەدا بەرامبەر بارەگاکەی بوەستی، کەچی بیزاری دەرنابری بەلکو کرنووش بۆ خوای بەرزو مەزن دەبا، پیی دەلی: لەسەر چی نەوازشتم بۆ دەکەی؟ لە وەلاما دەلی:چونکە بە بەغدایی ئافەریدەت نەکردوم) خاتوو فریاستارك دەلی: بە فارسی لەگەل شیخ مەحمود دەدوام، دوای نان خواردنی نیوەرۆ لەگەل ئایشە خانی خیزانی ئاخاوتنم بوو[٥]. دیسان فریا ستارك لە نامەیەکی تردا کەلەکەرکوکەوە لە ئایاری ١٩٢٤ نوسیویەتی دەلی: بۆ سلیمانی پاشان بۆ پینجوین چووم، نانی نیوەرۆم لەگەل شیخ مەحمود خوارد، وەکو دەلی: هەموو سیحرو تەلیسمیك لە

شەخسیەتیدا کۆبوەتەوە وا پیدەچی تاوانبارانی ئەم جیهانە بۆ خۆیان داگیریان کردوە.

پەراویز:

(١)شیخ سەعیدی پیران پیاویکی ئاینی و بە تواناو هۆشمەند بوو، وە بەپێی ئەو پارچە شیعرەی کە بە بۆنەی شیخ مستەفای برای داینـاوە توانای شاعیریەتی هەبووە و، شعرەکەش بەم شیوە دەستپیدەکا:

مردنە بێ تۆ ژیانم زەلیلە بێ تۆ عیزەتم

دەردە خۆراکم بەبێ تۆ ژەهری مارە شەربەتم

تۆش وەکو من قور ئەپیوی گەر بزانی عیللەتم

ئەو هەراو فەرتەنەیەی کە لە شاری موسڵ قەوما و ئەنجامەکەی شیخ سەعیدی تیدا دەکوژرێ بەم جۆرەیە: لە دووەم رۆژی جەژنی ١٩٠٩/١/٥ خەلکی بە عادەتی جەژنان ژن و پیاو و کورو کچ و منداڵ لەسەر شەقامەکان لە هاتوچۆدا دەبن. بەهائەدین ئەفەندی ناویك وا پیدەچێ سەرخۆش بوو بیت، توانیك دەگریتە ئافرەتیك ئەویش تا تییدایە دەقیژینێ و هاوار دەکا، خەلکی لە دەوری کۆدەبنەوە، بەهائەدین بۆ خۆ دەربازکردن چەند تەقەیەك دەکاو شەرو ئاژاوە بەرپا دەبێ. گوایە شەرەف و ناموس پیشیل کراوە!! هیستر سواریش کەزۆربەیان کوردبوون جلکی سەربازی و هەندێ جلی کوردییان لەبەر بووە. رووبەرووی خەلکەکە دەبنەوە ئیتر شەر و کوشت و کوشتار تاکو نیوەی شەو بەردەوام دەبێ. بۆ رۆژی سێیەم شیخ سەعید لەسەر داواکاری والی روو دەکاتە سەرا بەمەبەستی ناوبژی و هیور بونەوەی بارودۆخەکە و وەستانی شەرو خوین رژان. چەند جندرمەیەك

لەپشـت و پیشـەوەی و خـەلکیش بـەدواوەی دەبـن. کـە دەگەنـە بـەر دەرگـای سـەرا سـەیر دەکـەن داخراوە!! لەو ئانەدا کابرایەك بەردیکی زل بەسەری شیخدا دەداو دەکەوێ و گیانی خەلتانی خوین دەبێ. بەوەش ناوەستن دەچنە ئەو خانوەی شیخ سەعیدی لی دابەزیوە، شیخ ئەحمەدی کوری و شیخ عەزیز دەکوژن تاقمی. شەر فرۆش شالاو دەبەنە سەر ئەو خانوەی دەست و پیوەندی شیخانی لی بووە سیزدە کەسیان لی دەکوژرێ. شەرو ئاژاوە بەردەوام دەبێ. سەیر لەوەدا بووە کاربەدەستان لەم رووداوە خویناویەدا دەستە وەستان بوون. بیگومان کەین و بەین و نەخشەو پیلانیك بۆ ئەم کارەساتە لە ئارادا بووە کە شیخ سەعید و چەندین کەسانی تیدا لەناوچوون. سەرجەمی کوژراو لەهەردوولا (٧٠) کەس و (١٠٠) کەسیکیش بریندار (وەرگیر).

(٢)ئەوە بیرو رای لۆنگیریك خۆیەتی(وەرگیر)

(٣)ئەو سەرنج و رایانەش دەربارەی شیخ مەحمود هی میژوو نووسی ئینگلیزییە (وەرگیر).

(٤)لەکاتی خۆیا کەسانیك بە شیخیان گوتووە کە هەندێ بە نەرمی لەگەڵ ئینگلیزەکان رەفتار بکا بەلکو هەلویستیان دەگۆردرێ و بەرژەوەندی کوردی تیدا دەبێ، شیخیش بەم شیوەیە وەلامیان دەداتەوە دەلێ:

نامەوێ ژینی ئەسارەت بەسمە عومری گومرەهی
نایکەمە سەرخۆم بە ئەمری مودەعی تاجی شەهی
قەت بە ئەمری دوژمنانم نامەوێ فەرماندەهی

بەراستی ئەمە سەرنجی راکیشام ناچار ئەم چەند تیبینیە سەر پییە بخەمە بەرچاوی خوینەر: لەگەڵ ریزو نەوازشتم بۆ گشت پیشەواو سەرکردەو سەردارانی کورد کەلە باروذۆخ و سەردەمی جیاجیادا لەرووی دوژمنانی نەتەوەکەیان راپەریون. بەلام لەگەڵ ئەوەشا کە کار هاتە سەر نوسینی میژوو وە بۆ سودمەندی و پەند وەرگرتن لەبەسەرهاتەکان، دەبێ لە هەموو روویەکەوە هەلبسەنگیندرێ. نەك بە گیانی گەرم و سۆزو عاتیفەوە بنوارینە روداوە ترسناکەکانی گەلەکەمان و بێ شومار وشەی قارەمان و پالەوان و نەبەرد و دانا و زانا بخەینە پاڵ سەردارەکانمان.

(٥)دووەم ژنی شیخ مەحمود ئایشە خانی کچی مامی بووە. ئایشە خان لە پیشدا ژنی شیخ ئەحمەدی برای شیخ مەحمود دەبێ و شیخ جەلالی لێ بووە، دوای کوشتنی شیخ ئەحمەد لە کارەساتی موسڵ شیخ مەحمود مارەی کردووە، تەنیا شیخ لەتیفی لێ دەبیت.(وەرگیر)